

СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ НОМІНАЦІЙ З ОПОРНИМ КОМПОНЕНТОМ *РЕВОЛЮЦІЯ*

© Южакова О. І., 2015

У статті розглянено семантичні моделі номінацій, що називають динамічні процеси, зміни, трансформації в різних царинах людської діяльності та які на мовному рівні подано словосполучками зі стрижневим словом «революція». Зазначені номінації проаналізовано на підставі запропонованих ознак революцій і наявності компонентів у словосполучках, ужитих у прямому й переносному значеннях. Зроблено також спробу з'ясувати ступінь відповідності між революційною подією та її назвою.

Ключові слова: семантична модель, метонімізатор, метафоризатор, конкретизатор, онемасіологічне варіювання.

The article investigates semantic models of nominations denoting dynamic processes, changes and transformations in various fields of human activity that are represented at the language level as collocations with “revolution” as the basic word. These nominations are analysed on the ground of suggested signs of revolution and presence of components in the collocations used in their direct and figurative sense. Besides, the article aims at establishing degree of correspondence between the event and its name.

Keywords: semantic model, onomasiological variation, specifier, metonymiser, metaphoriser.

Як відомо, семантичні зміни тривають безперервно. Особливо бурхливо відбуваються трансформації на рівні семантики в перехідні, історично нестабільні часи, що спричиняє з'яву низки понять, ословлених у різноманітних номінаціях. Розгляньмо словосполучки зі стрижневим словом *революція*, оскільки саме вони номінують стан динамічних змін, що дає змогу фіксувати рух, розмежувати прогрес і регрес у будь-якій ділянці. Наразі розгляд таких номінацій не втратив актуальності й не лише тому, що революції відбувались за всіх часів, але й тому, що назви революцій, революційних процесів – це слова-маркери, які свідчать про зміни в людській свідомості, що, на наш погляд, має відбитися у семантичному складі відповідних назв.

Мета статті – проаналізувати, як у номінаціях зі стрижневим словом *революція* відображено реалії буття, що передбачає здійснити певні завдання, а саме: виявити й описати типові семантичні моделі, за якими побудовано такі номінації, а також дослідити міжгрупові та внутрішньогрупові відмінності досліджуваних одиниць.

Перш ніж подати низку лексико-семантичних ознак, на підставі яких розмежовано відповідні одиниці, згадаймо, що на рівні синтаксису ці словосполучки виражено, за класифікацією О. С. Мельничука [7, с. 59–65], субстантивно-субстантивними (*Революція Гідності*), ад'єктивно-субстантивними (*промислова революція*), а також, на наш погляд, субстантивно-нумерально-субстантивними (*Революція 25 січня*) конструкціями, проте кількісно абсолютна перевага належить словосполучкам,

що становлять комбінацію з перелічених різновидів. Проте незалежно від кількості слів у словосполучі унаочнимо узагальнену семантичну модель, якою скористаймось, аналізуючи досліджувані одиниці, як семантичною «рамкою», що має дві навзаєм залежні зони: *Зона конкретизатора(ів), або обмежувача(ів)*, опорного слова / *Зона опорного слова*.

Отже, наші моделі розрізнятимуться зоною обмежувачів та матимуть спільний опорний компонент, який також варто дослідити з різних боків. Так, етимологічно *революція* бере початок від латинського слова *revolution*, що означає «оберт, поворот» і пов'язане з *revolve*, тобто «скокуючи назад і знову розгортаю», та утворене за допомогою префікса *re-*, що додається до кореня *volvo* – «обертаю; перевертаю; розгортаю» [3, с. 42]. В інтенціоналі цього слова містяться семи «докорінні зміни», «якісний перехід від одного стану, етапу розвитку, явища... до іншого».

Лексично слово *революція* має два значення: «1. Докорінний переворот у житті суспільства, який приводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утвердження нового, прогресивного... 2. Переворот у якій-небудь галузі, що приводить до докорінного перетворення, удосконалення чого-небудь» [1, с. 1206]. На переконання істориків, революцію слід вирізнити з-поміж *реформ, збройних протестів, заколотів, війн* тощо, однак на практиці такі поняття часто-густо «змішують», приміром, громадянську війну Півдня і Півночі (США, 1860–1865 рр.), спричинену сецесією Півдня, на американському континенті називають *Другою Американською революцією*, державний переворот, що спричинив заміну на англійському престолі династії Стюартів династією Оранських-Нас(с)ау, – *Славною революцією* (1688–1689 рр.), безкровний військовий переворот лівого крила в Португалії, що почався 25 квітня 1974 року, – *Революцією (червоних) гвоздик* тощо. А втім, наше завдання полягає не у виявленні неточностей у таких назвах, а в семантичному аналізі усталених словосполук з опорним елементом *революція*.

Матеріалом для статті слугують понад 170 терміносполук із різних галузей знань із синонімними варіантами включно, які, на нашу думку, доцільно поділити на три групи. Підставою для такої класифікації стали різноманітні значення конкретизаторів, які семантично та лексично характеризують поняття «революція». Обмежувачі за семантичними ознаками умовно поділено на *базові, окремі та символічні*; крім того, звернено увагу на їх пряме й переносне значення. Так, до базових обмежувачів із відповідними ознаками революцій належать «місце події», «час», «наявність лідера», «рушійні сили», «ідеологічна спрямованість»...; до окремих – «мета революцій», «причина ~», «оцінення ~», «характер перебігу ~»; до символічних – наявність різноманітних символів у назвах, проте наша класифікація, звичайно, не претендує на всеохопність.

Отже, до першої групи номінацій революційних подій увіходять сім підвидів, у назвах яких є базові конкретизатори, які ужито у прямому або метонімному значеннях, але на відміну від решти, перший підвид номінацій побудовано за двома моделями.

Поширені семантичні обмежувачі в першій моделі першого підвиду «ПРОСТІР» і «ЧАС» утілено в словах «КРАЇНА» й «РІК/РОКИ», рідше – «СТОЛІТТЯ» і «ДЕНЬ РОКУ». За такою семантичною моделлю «КРАЇНА», «РІК/РОКИ» («СТОЛІТТЯ», «ДЕНЬ РОКУ») / «РЕВОЛЮЦІЯ» та її варіантом «РЕВОЛЮЦІЯ» / «РІК/РОКИ», «КРАЇНА» побудовано найбільша кількість номінацій (36 одиниць – 21,2 %), як-от: *Алжирська революція 1954–1962 рр., Іракська революція 1958 р., Кубинська революція 1959 р., Нідерландська революція XVI ст., Філіппінська революція 1896–1898 рр., а також Революція 1918 року в Німеччині, Революція 1905–1911 рр. в Ірані, Революція 25 січня в Єгипті* тощо. Проте *Європейська революція в Україні* (2013–2014 рр.) фактично належить до другої групи, оскільки в цій номінації вказано мету («МЕТА ПОДІЇ» /

«РЕВОЛЮЦІЯ»), позаяк ідеться про європейський вибір українців. Крім того, цим номінаціям, за теорією В. А. Татарінова [10, с. 174], властиве ономазіологічне синтаксичне варіювання на взір: *Алжирська революція 1954–1962 рр. – Революція в Алжирі 1954–1962 рр.*

Лексично ад'єктиви в розглянутих словосполученнях є метонімізатори. Так, словосполучення *кубинська земля* має пряме значення («земля певної країни»), тобто *земля Куби*, що граматично виражено родовим відмінком (*genetivus possessivus*). Водночас словосполучення *Кубинська революція* означає подію, що відбулася на Кубі. Отже, компонент *кубинський*, у першому випадку має значення належності, у другому – локативне значення (місце проведення події).

Метонімічний зсув фіксуємо і в другій моделі першого підвиду «МІСЯЦЬ», «КРАЇНА», «РІК» / «РЕВОЛЮЦІЯ», де обмежувачами виступають «МІСЯЦЬ», «КРАЇНА» і «РІК». Прикладами можуть стати *Вереснева революція в Португалії 1836 року*, *Липнева революція в Єгипті 1952 року*, *Лютнева революція 1917 року в Росії*, *Серпнева революція 1945 року у В'єтнамі*, *Синьхайська революція 1911 року (в Китаї)*, оскільки вона почалась, за старим китайським календарем, у рік «синьхай». У цих словосполученнях (14 од. – 8,2 %) ад'єктив метонімізує опорне слово *революція*, пор.: *вересневий день*, де *вересневий* вказує на ознаку якогось періоду місяця (пряме значення), і *Вереснева революція в Португалії*, де *вересневий* слугує ознакою події, що відбулася цього часу (метонімічне). Підкреслимо, що для словосполучень цієї моделі властиве лише перифрастичне варіювання (*Вереснева революція... – Революція, що відбулась у вересні...*).

У моделі другого підвиду та її варіанті «РЕВОЛЮЦІЯ» / «ЛЮДИНА, ЯКА ОЧОЛИЛА РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ» та «ЛЮДИНА, ЯКА ОЧОЛИЛА РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ» / «РЕВОЛЮЦІЯ» (10 од. – 5,9 %), що належать до першої групи, обмежувач становить ім'я або прізвище керівника революційного руху, поборника нового світогляду, методу тощо, як-то: *Революція Солона*, що відбулась у VI ст. до н. е., *Революція Мейдзі*, яка тривала в Японії від 1868 до 1889 рр. Це так звані «революції зверху», які, зазвичай, були реформами державного рівня. Зокрема, до цієї групи входить і номінація *Петровська революція*, що відбулась у першій чверті XVIII ст. в Росії, до того ж ад'єктивний компонент *Петровська* створено за допомогою відносного прикметника із суфіксом *-ськ-*, твірною основою для якого стало ім'я російського царя.

Подібно до цього, а також з інтерфіксом *-(і)-ан*, що передусім суфіксу *-ськ-*, виникли терміни *Ньютонівська*, *Кейнсіанська* (слово бере початок від прізвища відомого економіста, основоположника загальної теорії зайнятості, відсотка і грошей Д. Кейнса), *Хомскіанська* (слово утворено від прізвища видатного американського лінгвіста Ноєма Хомського, одного із засновників генеративної граматики [9, с. 76]) *революції*. В останніх прикладах у значенні синтаксичних варіантів можна зафіксувати малопомітні семантичні зсуви, оскільки обмежувач, виражений іменником і відносним прикметником, чітко вказує на діяча, тобто має значення агенса (*революція Ньютона – Н(н)ьютонівська революція*).

Цікавий випадок становлять номінації *Кемалістська*, *Сандіністська* та *Боліваріанська революції*. Як відомо, головною рушійною силою *Кемалістської революції* були кемалісти – патріоти, прихильники Мустафи Кемаля Ататюрка (1881–1938), що безпосередньо очолив боротьбу за незалежність і цілісність Туреччини в 1919–1923 рр. і надалі став першим президентом Турецької Республіки. Революцію названо на його честь (до речі, *Кемаль* – це прізвище, що означає «досконалість», якого дістав Мустафа у військовому училищі за прекрасні здібності до математики). *Сандіністську революцію* здійснили сандіністи (Сандіністський фронт національного визволення) – послідовники Августо Сесара Сандіно Кальдерона (1895–1934), що продовжили *Національно-*

визвольну революційну війну 1927–1934 рр., яка завершилася перемогою 19 липня 1979 року і яку нікарагуанці назвали на прізвище свого видатного, трагічно загиблого лідера.

Боліваріанська (Венесуельська) революція пов'язана з ім'ям Уго Чавеса, політика соціалістичної спрямованості, військовика, що блискуче виграв вибори у Венесуелі 1998 року та обіймав пост Президента країни від 1999 до 2013 рр. Революцію названо на честь лідера боротьби за незалежність еспанських колоній в Південній Америці Симона Болівара (1783–1830), що було даниною пам'яті національному героєві, культ якого й дотепер помітний у Венесуелі. Отже, останні дві назви відрізняються змістом від решти. Крім того, незалежно від участі лідерів у подіях цим трьом номінаціям синтаксичне варіювання, тобто перетворення ад'єктивно-субстантивних терміносполук на субстантивно-субстантивні, не притаманно, і причини цього явища не з'ясовано.

До третього підвиду першої групи належить модель «РУШІЙНІ СИЛИ РЕВОЛЮЦІЇ» / «РЕВОЛЮЦІЯ» (10 назв – 5,9 %), прикладами якої є *Аратська революція*, що її провели в Монголії 1921 року трудящі-скотарі (арати), *Пролетарські революції в Баварії, Угорщині, Словаччині* тощо (1919 р.), *Молодіжна революція в Єгипті* 2010–2011 рр. (головною рушійною силою революції, за поглядами політологів, зокрема Л. Л. Кияниці [4], були молодіжні політичні коаліції «Молодіжний рух 6-го квітня», «Кефайя» тощо), *Маржинальна (Маржиналістська) революція* (проведена в економіці прибічниками маржиналізму), *Революція пінанді* (іноді вживають термін *громадянська війна*), тобто революція «низів» в Парагваї 1947 року, яку інакше називають *Революцією гуарані*, оскільки гуарані – основне населення Парагваю, народ індіано-іспанського походження, який, за нестрогою етнічною класифікацією, належить до групи народів *гуарані*.

В усіх цих номінаціях обмежувачами є соціальні, етнічні або наукові групи осіб, які брали безпосередню участь у зазначених подіях (арати, пролетаріат, молодь, маржиналісти, пінанді, гуарані). До цього підвиду належать і численні назви революцій з ад'єктивним компонентом *народна*, приміром, *Народна революція* в Киргизстані 2010 року, *Народна революція* в Болівії 1952 року (*Болівійська народна революція*) тощо.

З одного боку, у цих номінаціях також фіксуємо явище метонімії, оскільки метонімізатори-ад'єктиви *аратський, пролетарський, молодіжний, маржинальний, народний*, сполучені зі словом *революція*, позначають не «належність», на взірць *аратська худоба, молодіжний клуб...*, а те, що певна група учасників «перекраювала» заведений порядок у країні, до того ж семантично значення агенса збережено у відносному прикметнику (*Аратська революція – арати здійснили революцію*). Із другого боку, лише для окремих одиниць цієї групи характерне синтаксичне варіювання: *Молодіжна революція* (в Єгипті) – *Революція молоді*; *Аратська революція – Революція аратів*.

Четвертий підвид першої групи становить модель «ІДЕОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ», точніше «РЕЛІГІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ» як окремий випадок ідеологічної, «КРАЇНА», («ЧАС») / «РЕВОЛЮЦІЯ», яку репрезентують кілька (6 – 3,5 %) прикладів: *Християнська ментальна революція в культурі Київської Русі XI ст.*, *Протестантська революція в Шотландії* (1559 р.), *Ісламська революція в Ірані* (1979 р.) тощо. Отже, явище метонімії властиве і для номінацій цього підвиду, пор.: *протестантська церква* (значення належності) – *Протестантська революція* (значення, що передає семантичний відмінок агенса, адже це *Революція, яку здійснили протестанти*). Показово, що остання номінація є перифразою одиниці *Протестантська революція*. Загалом, варіювання не властиве для цього підвиду номінацій.

Наступну модель, що є п'ятим підвидом першої групи, вирізняють із попередніх обмежувачі з семами «наукова, виробнича, соціальна галузі, які зазнали перетворень». У спрощеному вигляді

модель та її варіант мають такий вигляд – «ГАЛУЗЬ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» / «РЕВОЛЮЦІЯ» й «РЕВОЛЮЦІЯ» / «ГАЛУЗЬ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ». Прикладами слугують численні номінації, як-то: «горохова революція» (про досягнення успіхів у селекції високоврожайних сортів гороху), гуманітарна революція, інформаційна революція, когнітивна революція, культурна революція, нанотехнологічна революція, промислова революція, технологічна революція (60–90 рр. ХХ ст.), юридична революція (що відбулася у Франції під час революції 1789–1799 рр.), а також революція в психіатрії (1987 р.), революція в оптиці (йдеться про створення лазерів та їхнє застосування, однак термін оптична революція вживають, зважаючи на сучасні технології комп'ютерних мереж, тобто вони не становлять варіантну пару), революція в молекулярній біології тощо.

П'ятий підвид першої групи має дрібніші утвори, тобто номінації з обмежувачами на позначення технічних досягнень (науково-технічна революція, інформаційна революція), відкриттів у галузі природничих і точних наук (наукова революція у фізиці на початку ХХ ст., оскільки тоді виникла релятивістська та квантова фізика; революція через сегментацію менеджменту; до речі, економіку в розвинених країнах уважають точною наукою), на позначення нової парадигми гуманітарних знань (когнітивна революція у психології, у лінгвістиці), а також соціально-культурних трансформацій (демографічна революція, сексуальна революція (1960–1970 рр.), культурна революція). Кількість таких назв складно підрахувати, позаяк у кожній галузі знань у той чи той час відбулася зміна парадигми, тобто, за Т. Куном [5], революція, тому апріорі можна стверджувати, що ця група кількісно найбільша, проте ми виявили 27 номінацій (15,9 %).

Щодо метонімізації ту саму картину спостерігаємо в номінаціях з ад'єктивним компонентом на взір інформаційна революція, тобто революція, яка завдяки впливу інформаційних технологій змінює всі царини суспільного життя. Якщо ад'єктив інформаційний у прямому значенні слугує ознакою наявності інформації з певного питання (інформаційний бюлетень), то у сполучі з метонімізованим словом революція відбувається семантичний зсув у бік характеристики принципово нових способів передавання інформації (інформаційна революція). Отже, інформаційний залежно від сполучуваності виступає в різних семантичних «іпостасях», зокрема, як «наявність інформації» і як «зміни в галузі комунікації, що відбулись завдяки інформаційним технологіям». До речі, не всім терміносполукам з ад'єктивним компонентом цієї групи притаманна варіантність. Наприклад, номінації промислова, нанотехнічна, технологічна революції... мають синтаксичні та перифрастичні варіанти, а саме: революція в промисловості, а також у галузі нанотехніки, у галузі технологій, проте словосполука революція в інформатиці не є варіантом терміна інформаційна революція через різні значення конкретизаторів. До того ж не виявлено варіантів у низці номінацій (приблизно 10), як-от: банківська, гуманітарна, демографічна, культурна, науково-технічна, сланцева тощо революції.

Семантичні моделі шостого (13 номінацій – 7,6 %) і сьомого (9 одиниць – 5,3 %) підвидів першої групи є комбінацією попередніх структур, проте вирізняються додатковими семами. По-перше, у семантичному складі обох моделей сема «політична боротьба» не є доконечною, до того ж у шостій моделі в зоні конкретизатора міститься вказівка на порядок номінування подій, у сьомій – зацентровано на поширеності подій. Наприклад, шоста модель має такі обмежувачі:

- «ПОРЯДОК НОМІНУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ПОДІЙ», «КРАЇНА» / «РЕВОЛЮЦІЯ»;
- «ПОРЯДОК НОМІНУВАННЯ ОДНОРІДНИХ ПОДІЙ», «ГАЛУЗЬ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» / «РЕВОЛЮЦІЯ», що ілюструє низка номінацій, як-то: Перша/Друга американські революції (Перша революція фактично є війна за незалежність від Англії як метрополії, що відбулася в

1775–1783 рр.; *Друга революція* – це громадянська війна між рабовласницьким Півднем та буржуазно-демократичною Північчю, про що вже йшлося), *Перша/Друга революції в Киргизстані* (*Перша Тюльпанова революція 2005 року, Друга Тюльпанова, або Посттюльпанова, революція 2010 р.*); *Перша промислова революція*, початок якої припадає на другу половину XVIII ст. (Англія), та яка згодом поширюється на інші країни і триває аж до часів *Другої промислової революції* (1850 р.), пов’язаної, зокрема, із винаходом двигуна внутрішнього згорання та відкриттям електричної енергії. Існує відома періодизація НТР, а саме: *Перша НТР* – XV–XVII ст., *Друга НТР* – XIX ст., *Третя НТР* – кінець XIX ст., *Четверта НТР* – триває досі, від середини XX ст. [2]. До цього підвиду також належать номінації, що характеризують умовні, відмінні завданнями періоди в розвитку будь-якої науки, приміром, *перша/друга когнітивні революції* (у психології, у лінгвістиці).

Сьомій моделі, як зазначено, властива наявність кількох (не менше від двох) обмежувачів, один із яких містить сему «велика поширеність», «великий вплив». Отже, модель має вигляд «ЗНАЧЕННЯ/ПОШИРЕНІСТЬ ПОДІЇ» ... / «РЕВОЛЮЦІЯ», наприклад: *Велика жовтнева революція* (1917 р., Росія), *Велика французька революція* (1783–1799 рр.), *Велика пролетарська культурна революція* (в Китаї, 1966–1976 рр.), *Велика індустріальна революція, велика когнітивна революція*, а також *Панарабська революція*, що почалась 14 січня 2010 р. з революції в Тунісі й поширилась в арабських країнах, *світова революція*, за теорією К. Маркса, і врешті метонімічна назва, авторства режисера С. Говорухіна – «*велика кримінальна революція*», яка відбиває завершений процес захоплення власності, що його зробили кримінальні структури Радянського Союзу та надалі пострадянської Росії. Проте підкреслюємо, що ці номінації об’єднує в групу лише інтегральна сема «велике значення», «велика поширеність» і/або «великий вплив», оскільки змістовий бік цих назв принципово неоднаковий.

Підсумовуючи, зазначмо: якщо першу групу номінацій, виражають словосполучення з опорним словом *революція*, і вона тематично розмаїта та кількісно наповнена (близько 125 номінацій – 73,5 %), то друга група порівняно нечисленна (13 назв – 7,6 %), проте її можна вважати необмеженою через велику кількість антиімперіалістичних і національно-визвольних революцій, що є родовими поняттями до революційних подій майже в кожній країні, що їх ми виявили далеко не всі. А втім, семантичні моделі номінацій другої групи, що містять окремі ознаки революцій, можна унаочнити в такий спосіб:

Обмежувачі:	}	Опорне слово:
«МЕТА РЕВОЛЮЦІЇ»,		«РЕВОЛЮЦІЯ»
«ПРИЧИНА РЕВОЛЮЦІЇ»,		
«ОЦІНЕННЯ РЕВОЛЮЦІЇ»,		
«ХАРАКТЕР ПЕРЕБІГУ РЕВОЛЮЦІЇ»		

Прикладами слугуватимуть *антиімперіалістичні народно-демократичні революції* (*Антиімперіалістична народно-демократична революція в Нікарагуа*), *національно-визвольні революції* (*Національно-визвольна революція в Україні в середині XVII ст.*), а також *Революція Гідності*, або *Європейська революція* (в Україні), у назвах яких відбито мету події; *Голодна революція* в Тунісі (2010–2011 рр.), за назвою якої нескладно відновити причину події – зубожіння й озлидніння певної верстви, що трапилося, коли великий прошарок освіченої молоді вимушено набув статусу безробітних; *Славна революція* в Англії (див. вище), у якій поряд із головними семами «відома всім, славетна» наявна додаткова позитивна оцінкова сема – «славетна своїм методом здійснювання», тобто безкровністю, що було надзвичайним явищем не лише для Англії

XVII ст.; *оксамитові революції* в Чехословаччині, Східній Німеччині, Болгарії тощо, у назвах яких відображено характер перебігу подій, що відбулися без застосування зброї.

У словосполучах *Голодна революція*, *Оксамитова революція* ад'єктивний компонент є метафоризатором, а втім, як і субстантивний елемент *гідності* у словосполучі *Революція Гідності*. Останній термін цікавий тим, що його компоненти становлять рідко сполучувані поняття, оскільки поняття «гідність» передбачає моральність, виконання громадських обов'язків, поняття «політична революція» асоціюється з насильством і безладом у країні. Однак ця революція (і це відображено в семантиці обмежувача) була покликана обстоювати принципи моральності й захистити національну гідність (Синонімній номінації *Євромайдан* присвячена наступна стаття). У терміносполучі *Славна революція* наявні метафора й оксюморон. Отже, здебільшого номінації цієї групи метафоричні.

Третю групу, до семантичного складу яких увіходять різноманітні символи, становлять моделі з обмежувачем-метафоризатором, зрідка – метонізатором. До цієї групи належить більшість номінацій «кольорових» революцій та революцій, у складі яких конкретизатор позначає колір (приблизно 32 назви – 18,9 %).

Оскільки номінації на позначання «кольорових» революцій становлять абсолютну більшість у цій групі, доречно означити це поняття та з'ясувати причини найменування розглянутих подій. Наразі під «кольоровими» революціями розуміють ненасильницькі акти протесту, що відбуваються доволі мирно, принаймні без застосування вогнепальної зброї, однак загалом «політичних революцій без насильства не буває» [8, с. 13]. Теоретиком й основоположником «кольорових» революцій вважають американського науковця Джина Шарпа, який у монографії «Від диктатури до демократії» доводить, що основою успіху у стратегії протесту має бути демонстративно мирний саботаж (політичний, економічний, соціальний) більшості [11].

Саме цей мирний характер дає протестувальникам великий шанс на перемогу й реалізує одразу кілька найважливіших завдань. Отже, «кольоровими», або «оксамитовими» (попередня назва «кольорових» революцій), їх називають метафорично завдяки безкровним методам боротьби за демократичні зміни в країні. Незважаючи на синонімність у семному складі цих назв є відмінності, оскільки «кольорова» революція має відбуватися без будь-якого насильства (сема «відсутність насильства»), поняття «оксамитова» революція також містить сему «безкровний перехід», проте «безкровний перехід від соціалістичної до ліберальної систем правління», крім того, це поняття вживають для опису повалення режимів без участі військовиків, тобто є додаткова сема «відсутність військовиків».

Беручи участь у таких революціях, протестувальники можуть роздавати поліціантам квіти, пригощати садовою, мабуть, через це більшість «кольорових» революцій (проте не всі!) мають у своїх назвах компонент на позначення квітки, або іншої рослини неагресивного кольору (не червоного і не чорного), або навіть плода садовини, наприклад: спроба *Волошкової революції* в Білорусі, *Кедрова революція* в Лівані, *Ясминові революції* в Тунісі, *Фінікові революції* в Тунісі та Єгипті тощо. Проте якщо одні рослини є символами певної країни (*Ясминові революції* в Тунісі, *Кедрова революція* в Лівані), то в решті номінацій символи випадкові, як-от: *Трояндова революція* в Грузії (на знак протесту М. Саакашвілі прийшов із букетом троянд на перше засідання нового парламенту під час виступу щойно переобраного президента Грузії Е. Шеварднадзе), *Тюльпанова революція* в Киргизстані (тюльпанів у революції не було, таку назву вона дістала після однієї з промов Аскара Акаєва, у якій він згадав цю квітку).

Цю випадковість «створюють» похідні від звичайних, «нереволюційних» понять обмежувачі-метафоризатори головного слова *революція*, а саме: *бульдозерний* від *бульдозер*, *цегляний* від *цегла*, *твітерний* від *твітер*, *парасольковий* від *парасолька* тощо. Звідси *Бульдозерна революція* в Югославії 2000 року, коли мітингарі штурмувати будівлю центральної телевізії, використовуючи бульдозера; *Цегляна революція* в Молдові 2009 року, де, як відомо, у зіткненнях із поліцією демонстранти застосували цеглу й каміння; *Твітерною* називають *революцію* в Єгипті 2010–2011 рр., оскільки протестувальникам заборонили координувати свої дії через мікроблогер Twitter; номінацію *Парасолькова революція* спричинили події в Гонконгу 2014 року, коли демонстранти, захищаючи себе від перцевого аерозолу, сльозогінного газу та спеки, використали яскраві парасольки, що вперше описав у своєму твітері Адам Коттон із Нью-Йорка тощо.

Узагальнена семантична модель цієї групи має вигляд «СИМВОЛ РЕВОЛЮЦІЇ» / «РЕВОЛЮЦІЯ», кількість виявлених семантично непередбачуваних метафоризаторів в зонах обмежувачів невелика (11), зокрема, вони можуть позначати:

- рослину/квітку/плід, які, своєю чергою, можуть бути випадковими або національно-традиційними (15 одиниць; *Трояндова революція* в Грузії 2003 р., або *Революція троянд...*; *Ясминова революція* в Тунісі 2010–2011 рр., або *Революція ясминів...*);
- колір (6 од.; *Помаранчева революція* в Україні 2004 р.);
- засоби зв'язку й комунікації (4 од.; *Твітерна революція* в Єгипті 2010–2011 рр., або *Твітер-революція...*);
- знаряддя мітингарів (2 од.; *Цегляна революція* в Молдові 2009 р.);
- предмет як символ, що об'єднує протестувальників (1 од.; *Парасолькова революція* в Гонконгу 2014 р., або *Революція парасольок...*);
- архітектурну пам'ятку як символ країни, де відбулася революція (1 од.; *Революція Пірамід* в Єгипті 2010–2011 рр.);
- хемічну речовину, яку застосували проти мітингарів (1 од.; *Гірчична революція* в Єгипті 2010–2011 рр.);
- національну страву як символ країни (1 од.; *Революція мамаліги* в Молдові 2009 року, як її назвали російські ЗМІ);
- унікальну ситуацію, що склалася під час революції (1 од.; *Курортна революція* в Єгипті 2010–2011 рр.) тощо.

Мабуть, через сучасність й неусталеність з-поміж номінацій «кольорових» революцій трапляються цілі синонімічні ряди, наприклад, *Єгипетську революцію 2010–2011 рр.* називають *Фініквою*, *Динною*, *Твітерною*, *Курортною*, *Гірчичною*, а також *Революцією Молоді* або *Молодіжною* та *Революцією Пірамід*. Кожна назва має соціальне, політичне, ситуативне, побутове... підґрунтя, проте розгляд таких рядів не є завданням нашого дослідження.

На особливу увагу заслуговують номінації революцій, у назвах яких є атрибутивний компонент на позначення кольору, як-то: *Біла революція в Ірані* у 60–70 рр. XX ст., *Зелені революції* у різних країнах у 40–70 рр. XX ст., *Помаранчева революція в Україні* 2004 року, *Шафранова революція в М'янмі* 2007 року тощо.

По-перше, попри те що ці назви належать до третьої групи номінацій з опорним словом *революція*, вони спричинені різними подіями, що не відбито в назвах. Так, лише одна з номінацій стосується політичних подій, де поставлено за мету змінити владу й режим (*Біла революція в Єгипті* 2010–2011 рр.). *Помаранчева революція* в Україні відбулась через неправильний підрахунок

виборчих голосів, *Шафранова революція* сталася через різке вищання цін на дизельне паливо, бензин і зріджений природний газ і мала на меті обрати новий уряд і реформувати країну; цілі *Зелених революцій* у країнах Латинської Америки доволі прозорі – виробити достатню кількість сільськогосподарської продукції для задоволення потреб населення; мета *Білої революції в Ірані* – здійснити реформи «зверху», що їх провів шах Мохаммед Реза Пехлеві в 60–70 рр. XX ст., та інтегрувати країну до світової системи господарювання.

По-друге, колір у номінаціях має неоднаковий зміст. Так, *Зелені революції* в Латинській Америці асоціюються із зеленим кольором сільськогосподарської продукції, навіть *Зелена революція*, що стосується відкриття явища фітореємедіації – виводжування з ґрунту важких металів за допомогою рослин, які потім слід знешкодити, – викликає в уяві рослини (у таких назвах фіксуємо явище метонімії – «ознака рослини чи рослинної продукції» стає «ознакою події, пов'язаної з рослиною або рослинною продукцією»). Те саме метонімне перенесення фіксуємо і в номінації *Шафранова революція* в М'янмі, позаяк метонімізатор *шафран*, *шафрановий* – тут означає колір одягу буддійських ченців, які очолили революцію, отже, «ознака одягу ченців» номінує й «ознаку події, якою керували ці ченці». На відміну від попередніх прикладів, *Білі революції* асоціюються зі шляхетністю цілей і миролюбністю, незважаючи на те, що *Біла революція*, зокрема в Єгипті, безкровною не була, отже, у цьому разі маємо метафоризацію опорного компонента *революція* за допомогою метафоризатора *біла*.

Нез'ясованим є використання теплого помаранчевого кольору як символу протесту, що в Україні асоціювався з апельсином, проте не з помаранчем. З одного боку, такий колір відповідає вимозі неагресивності, із другого, – постає питання про використання саме цього кольору. До речі, відомо, що вперше вжив зазначену словосполучу Олександр Сіромаха 25 жовтня 2004 року на форумі сайту «Майдан», яка поширилася в Україні завдяки ЗМІ. Проте, на думку політолога Ю. Мацієвського, цей термін виникає пізніше, в останній тиждень листопада 2004 року «як символ соціальних очікувань, як візуальне сприйняття домінування, спочатку на Майдані Незалежності, помаранчевої символіки прихильників В. Ющенка...», як символ перемоги опозиції на президентських виборах 2004 року в Україні» [6, с. 7]. Після перемоги Помаранчевої революції цей колір стає ознакою протесту в інших країнах, зокрема, кенійський політичний рух «Opposition Orange Democratic Movement» використав 2005 року апельсин як символ української Помаранчевої революції.

І врешті, з-поміж 32 номінацій третьої групи ономаціологічне варіювання [10, с. 174] фіксуємо лише в шести випадках (3,5 %), а саме: синтаксичне варіювання реєструємо у п'яти номінаціях (*Трояндова революція... – Революція троянд...*) та один випадок слугує зразком композитно-синтаксичного варіювання (*Твітерна революція... – Твітер-революція...*).

Отже, проаналізувавши понад 170 номінацій з опорним словом *революція*, зазначмо, що назви революцій першої групи, виокремлені за нашою класифікацією на підставі базових конкретизаторів, загалом метонімічні. Водночас з-поміж номінацій першої групи є такі, компоненти, яких ужито у прямому значенні (*Революція в Угорщині 1956 року, революція в мікробіології*). Кількість метонімізованих терміносполук становить 77 одиниць (45,3 %), решту з прямим значенням компонентів – 48 одиниць (28,3 %), причому для метонімізованих терміносполук певною мірою властиве синтаксичне та перифрастичне варіювання.

Номінації другої і третьої груп, виокремлених на підставі окремих або символічних конкретизаторів, здебільшого метафоричні, зокрема у другій групі є назви, компоненти яких мають пряме значення, у третій групі таких номінацій нема, проте є окремі метонімізовані терміноспо-

луки. Крім того, в одиницях третьої групи сему «ненасильницького опору урядові» втілено в різноманітних образах, і позитивних також – квітки, рослини, плода (*Тюльпанова Революція*, *Кедрова революція*) тощо, а також у неагресивному кольорі (*Помаранчева революція*) тощо... До того ж номінаціям другої і третьої груп загалом не притаманне синтаксичне й перифрастичне варіювання.

І врешті, якщо будь-яка номінація є відбитком роботи людської свідомості, то за цими номінаціями можна простежити, як відбувалися зміни в поглядах на революційні процеси. Відомо, що трансформаційні переходи від однієї якості до іншої може супроводжувати бурхлива реакція суспільства, а саме: протести, мітинги, збройні зіткнення із системою державних органів, наслідком чого є численні жертви. Так, в *Алжирській революції* за незалежність 1954–1962 рр. загинуло близько мільйона, у *Сандіністській революції* (Нікарагуа) – близько 50 тис. душ, проте в номінаціях це не відображено. Навіть назва «*Кривава неділя*», тобто початок і привід *Першої російської революції* 1905–1907 рр., так і не стала офіційною, тому висновкуймо, що в номінаціях з опорним словом *революція* зазначено місце проведення, час, лідер, рушійні сили, мета, причина... революцій, проте семи «людські втрати під час революцій» не відображено.

І ще один висновок – номінації першої групи фактично емоційно нейтральні, на відміну від більшості одиниць другої і третьої груп, що спричинено урізноманітненням форм протестів, які стали миролюбнішими (принаймні спочатку), тому й назви цих революційних подій містять компоненти з незвичайними, і позитивними семами також. Зразком для таких номінацій у ХХІ ст. могла слугувати *Славна революція ХVІІ ст.*, відома безкровними методами боротьби, що її тоді відповідно оцінили сучасники й відобразили це в назві.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 2. Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. 3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць й ін. ; редкол. О. С. Мельничук (гол. редактор) та ін. – АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 704 с. 4. Кияниця Л. Л. *Позиція США щодо політичних процесів у Єгипті 2010–2011 рр.* / Л. Л. Кияниця // *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки.* – Т. 34. – 2012. – С. 49–53. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaUKMA>. 5. Кун Т. *Структура научных революций : монография / Томас Кун.* – Перекл. з англ. И. З. Налетова. – М : Прогресс, 1975. – 310 с. 6. Мацієвський Ю. «Помаранчева революція» крізь призму транзитології / Юрій Мацієвський // *Політичний менеджмент.* – 2005. – № 6. – С. 7–22. 7. Мельничук О. С. *Словосполучення / Олександр Савич Мельничук // Сучасна українська мова: Синтаксис / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда.* – К. : Наук. думка, 1972. – С. 51–117. 8. Романюк А. І. *Друга посткомуністична революція в Україні / А. І. Романюк // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна.* – Х. : в-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 1964. – № 1111. – Серія : Питання політології. – Вип. 26. – 2014. – С. 14–22. 9. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник [для студ.-ів філол. спец.-ей вищ. навч.-их закладів] / О. О. Селіванова.* – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. 10. Татарінов В. А. *Общее терминоведение : Энциклопедический словарь / В. А. Татарінов.* – Российское терминологическое общество РоссТерм. – М. : Московский Лицей, 2006. – 528 с. (Бібл-ка журналу «Русский Филологический Вестник», Т. 44). 11. Шарп Д. *От диктатуры к демократии. Концептуальные основы освобождения / Джин Шарп.* – Бангкок: Институт им. Альберта Эйнштейна, 1993. – 72 с. – Русская версия : 2003. – Формат PDF/DOC/FB2. – Качество : eBook (изначально компьютерное). – Режим доступу : http://rutracker.org/forum/_viewtopic.php?t=2547907.